

## KOLEKTİF KARAR ALMA SÜRECİNDE TEMEL SORUNLAR

**Arş.Gör. İlter ÜNLÜKAPLAN**  
**Çukurova Üniversitesi**  
**İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**  
**Maliye Bölümü**

### Özet

Bu çalışmada, bireysel tercihlerden kolektif tercihe geçişi sağlayan oylama mekanizmalarının etkin çalışmasını sekteye uğratan etmenler üzerinde durulmuştur. Kamu tercihi teorisi, seçmenlerin ilgisizliği ve bilgisizliği, oy ticareti, baskı ve çıkar grupları, bürokrasi ve seçim sisteminden kaynaklanan sorunlar gibi etmenlerin kolektif karar alma sürecinde önemli sorunlar teşkil ettiğini kabul etmektedir.

**Anahtar sözcükler :** Seçmenlerin ilgisizliği ve bilgisizliği, oy ticareti, baskı ve çıkar grupları, bürokrasi.

### Abstract

In this study it has been dwelt on the factors which interrupt the efficient transmission of individual preferences to collective ones. As the theory of the public choice put forwards some specific subjects such as the voters' apathetic and ignorant motives, logrolling, pressure and interest groups, bureaucracy and the problems arise from the election systems constitute important problems during collective decision process.

**Keywords :** The voters' apathetic and ignorant motives, logrolling, pressure and interest groups, bureaucracy

### Giriş

Kolektif karar alma mekanizması, bireylerin tam kamusal mala olan taleplerini, birlikte tüketim ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bedavacılık gibi nedenlerle açıklamaları sonucu bireysel karar sürecinden ayırır. Kolektif karar alma mekanizmasının üzerinde durduğu temel sorun, bireysel tercihlerden kolektif tercihe geçişi sağlamaya çalışmaktır. Konu üzerinde çalışanlar **normatif ve pozitif** yaklaşımlarla çözümler üretmektedir (Mueller, 1976).

Normatif kamu tercihi teorisi “olması gereken” konuları inceler. Bu çalışmaya esas teşkil etmesi bakımından bireysel tercihlerden kolektif tercihe geçişi sağlayan optimum oylama yöntemleri kamu tercihi teorisinin üzerinde durduğu temel konulardan biri olarak karşımıza çıkar.

Pozitif kamu tercihi teorisi, normatif kamu tercihi teorisinden farklı olarak, kolektif karar alma mekanizmasında “var olan” konuları inceler. Gerçek yaşamda kolektif karar sürecinde rol alan aktörlerin (seçmen, politikacı, bürokrat, baskı ve çıkar grupları) davranış motivasyonlarının ekonomik analizi, bürokrasinin yapısı ve işleyişi, seçmenlerin ilgisizliği ve bilgisizliği, oy ticareti gibi konular pozitif kamu tercihi teorisinin üzerinde durduğu konulardır.

Bu çalışmada pozitif kamu tercihi teorisinden hareketle kolektif karar alma sürecinde karşılaşılan temel sorunlar üzerinde durulacaktır. Bireysel tercihlerden kolektif tercihe geçişin tam olarak gerçekleşmesini engelleyen bu unsurlar **seçmenlerin ilgisizliği ve bilgisizliği, oy ticareti, baskı ve çıkar grupları, bürokrasi ve seçim sisteminden kaynaklanan sorunlar** olarak incelenecektir.

### **I. Seçmenlerin İlgisizliği ve Bilgisizliği**

Bireyin oy verme sürecine girip girmemesini seçim sonucu elde edilecek faydaya, maliyetlere ve seçmenin oyunun seçim sonucunu etkileme olasılığına bağlayan **rasyonel seçmen hipotezi**, seçmenin oylamadan elde edeceği beklenen faydanın, kendi oyunun seçim sonucunu etkileme olasılığı ile çarpımının, oylamanın maliyetinden büyük olması durumunda seçmenin oy kullanacağını, aksi takdirde oy kullanmayacağını öne sürer.

Kamu tercihi teorisi literatürünün seçmenin oy verme sürecine katılma kararını açıklarken başvurduğu bu hipotez, oylamaya katılan birey sayısının çok olması yani seçmenin seçim sonucunu etkileme olasılığının çok düşük olması durumunda ve oylamanın mutlaka bir maliyet gerektirdiğini de göz önüne alarak bireyin oy verme davranışını irrasyonel bir davranış olarak ele almıştır (Gunning, 1998; Downs, 1957; Riker ve Ordeshook, 1968'den Rowley, 1993a; Barzel ve Silberberg, 1973; Rowley, 1993a).

Downs (1957)'e göre seçmenin kendi oyunun kolektif karar sürecinde küçük öneme sahip olduğunu bilmesi, seçmenin gerçek tercihlerini meydana çıkaracak kadar yeterli enformasyona sahip olmak için bir çaba harcamasını engeller. Rasyonel bir tercih için yapılması gerekli olan araştırma, enformasyon maliyetleri dolayısıyla irrasyonel bir davranış olur.

Bireysel tercihlerden kolektif tercihe geçişi sağlayan mekanizmaların etkin olarak çalışmasını engelleyen nedenlerden ilki **seçmenlerin ilgisizliği ve bilgisizliğidir**. Seçmenin bu şekilde davranmasının altında yatan temel neden, piyasa mekanizmasında ve kolektif karar sürecinde yaptıkları tercihlerde farklı davranış motiflerine sahip olmalarıdır.

Piyasa mekanizmasında birey alacağı kararlar ilgili enformasyonu, bir mal alımına yönelik bir kararsa o malı daha önce kullanmış olan bireylerin tecrübelerini dinler, söz konusu malı satan firmaları dolaşır ve ilgili verileri mutlaka sağlar (Savaş, 1989). Elindeki enformasyonu değerlendirir ve piyasa mekanizması içinde kararını alır. Dikkat edilirse bu süreç bireysel bir nitelik taşır. Bireysel nitelik taşıyan bu karardan farklı olarak toplumun bir bütün halinde karar alacak olması durumunda süreç, bireysel değil kolektif nitelik taşıyacaktır. Burada seçmenlerin iki farklı davranış motifine sahip oldukları görülür (Savaş, 1989; Aktan, 1994).

Seçmenlerin bazıları alınacak kararlar ile yakında ilgilenecek, bilgi toplayacak, araştırmalar yapıp kararını verecektir. Bu faaliyetler kuşkusuz önemli maliyetler doğurur ve bu maliyetler özellikle düşük gelir grubundaki seçmenler için katlanılması zor nitelik taşır (Downs, 1957). Diğer grup seçmen ise sadece medya ve çevresindekilerden duydukları ile yetinecek ve karar verecektir.

Özellikle katılımın çok olduğu bir kolektif karar sürecinde tek bir oyun kolektif kararı etkileme gücü çok zayıftır. Yukarıda bahsedilen birinci grup seçmen şeklinde davranmak bir çok maddi ve manevi zahmeti gerektirir. Seçmenlerin bu şekilde davranması rasyonel olmaz. Çünkü bireyin kendi tercihinin kolektif kararı etkileme olasılığı çok düşüktür ve sonucu etkilemeyecek bir karar için bu şekilde zaman ve kaynak kaybına girmek rasyonel olmaz. Diğer yandan, bu şekilde davranan seçmenin diğer grup seçmeni yönlendirmesi de önemli maliyetler doğurur.

Bu nedenlerle, kolektif karar sürecinde alınan kararlar, eksik bilgi ile tercih yapan ve bu süreçten ilgisiz seçmenler tarafından alınır. Downs (1957), bu durumu “Rasyonel ilgisizlik ve bilgisizlik” olarak nitelendirir.

Seçmenlerin ilgisizliğinin nedeni bireysel tercihin kolektif tercihi etkileme olasılığının çok düşük olmasıdır. Alacağı kararın doğuracağı fayda ve maliyetleri karşılaştıran seçmen rasyonel olarak davrandığında seçime ilişkin gerekli bilgiyi yüksek maliyetler dolayısıyla toplamaz ve bunları analiz etmez. Bilgi toplama maliyeti çok yüksek olabilir ve bu nedenle de kolektif kararın ilgisiz seçmenler tarafından alınması söz konusu olur.

Seçmenlerin bilgisiz olması toplumda yer alan bireylerin eğitim ve kültür düzeylerinin heterojen nitelikte olmasından kaynaklanır. İletişim araçları, siyasal partilerin propagandaları, baskı ve çıkar gruplarının yönlendirmesi seçmenlerin gerçek ve doğru bilgiye ulaşmasına engel olur (Aktan , 1994).

Kolektif karar alma sürecinde bireyin rasyonel olabilmesi sağlam bir düşünce yapısını ve mantıksal tutarlılığı, politik bilgiye yani haber kaynaklarına sahip olabilmeyi gerektirir. Özellikle belirsizliğin yoğun olduğu bir kolektif karar sürecinde seçmenlerin eksik veya doğru olmayan bilgilere sahip olabilmesi olağandır. Sistemi anlayabilecek, rasyonel tercihlerde bulunabilecek çok az sayıda birey söz konusu bilgilere sahiptir.

Kamu tercihi teorisinin seçmen davranışlarını belirlediğini öne sürdüğü temel yaklaşım olan oylamadan beklenen fayda-katlanılan maliyet yaklaşımından hareket edilirse, seçimlere çok az katılımın olacağı ve seçime katılan bireylerin rasyonel davranmayacağı açıktır. Buna rağmen ülke çapında yapılan seçimlere katılımların genellikle yüksek olmasını Anthony Downs (1957) **sosyal sorumluluk** kavramı ile açıklar.

Downs (1957), oylamada katlanılan bir maliyet olduğu sürece ve bu maliyetlerin seçimden beklenen getirilerden fazla olduğu sürece seçmenlerin çekimser kalma ihtimalini kabul etmiş, ancak seçmenlerin bu şekilde davranmaları durumunda hiçbir bireyin oy vermeye yaklaşmayacağını ve bunun sonucunda demokrasinin tıkanacağını savunmuş ve iki noktayı vurgulamıştır:

a) Demokrasilerde rasyonel bireylerin kısa dönem kazanç ve maliyetlerinde nispeten bağımsız olarak sosyal sorumluluk duyguları tarafından da belli miktarda yönlendirilebilmesi mümkündür.

b) Bu tür bir sorumluluğu oylamanın getirilerinin bir bölümü olarak görürsek, bazı seçmenler için oylamanın maliyeti, oylamanın kazançlarının yanında düşük kalabilir.

Rasyonel seçmen hipotezi Downs'un üzerinde durduğu sosyal sorumluluk duygusu ve oy vermeyen seçmenlere uygulanan para cezası (Coteret ve Emeri, 1991) ile genişletildiğinde, seçmenlerin sadece kısa dönem fayda ve maliyetlerini hesaba alarak oy kullanmadıkları bunun yanında vatandaşlık duygusu, sosyal sorumluluk ve oy vermemeye caydırıcı parasal cezalar gibi etmenlerin de oy verme kararı üzerinde etkili olduğu görülür.

## II. Oy Ticareti

Demokratik toplumlarda karar verecek olan temsilcilerin oy verme davranışının temelinde üç unsur vardır (Kau ve Rubin, 1979'den Rowley, 1993b):

a) Milletvekilinin oy vereceği konu, ait olduğu seçim bölgesinin seçmenlerine iktisadi bir çıkar sağlayabilir.

b) Oy vereceği konu kendisine ideolojik olarak yakın gelebilir.

c) Milletvekilinin oy vermesi, kendi çıkarını ilgilendiren bir başka konu için başka milletvekilinin oy verme şartına bağlanmış olabilir.

Yukarıda belirtilmiş olan son unsur **oy ticareti (logrolling)** olarak ifade edilir. Oy ticareti, siyasi partiler arasında karşılıklı politika desteklenmesi esasına dayanır. Bu süreçte bir parti tek başına karar alabilecek çoğunluğu sağlayamadığı için, diğer partiden daha sonra başka bir karar için destek verme şartı ile destek ister.

Aşağıdaki şartların gerçekleşmesi durumunda oy ticareti kaçınılmaz olur (Downs, 1961):

a) Seçmenlerin göz önünde bulunduracağı, oylama konusu olan iki veya daha fazla sorun varolmalıdır,

b) Karar alacak olan seçmenlerin sayısı bireysel pazarlık ve oy ticaretini gerçekleştirebilecek kadar küçük olmalıdır,

c) Seçmenler arasında bireysel pazarlık ve oy ticareti yasal olmalıdır,

d) Seçmenler arasında söz konusu alternatiflere yönelik farklı tercihler bulunmalıdır,

e) Seçmenlerin oylama konusu olan alternatiflere yönelik farklı tercih yoğunlukları bulunmalıdır,

f) Konular, bir seferde oylanan birleştirilmiş bir program halinde değil, ayrı ayrı oylanmalıdır.

## II.I. Refah Arttıran -Refah Arttırmayan Oy Ticareti

Kolektif karar alma sürecinde, özellikle bazı konular hakkında karar almak, oy verecek birey sayısının önemli bir kısmının oyunu gerektirebilir. Karar almayı kolaylaştırmak amacıyla devreye giren oy ticareti, karşılıklı olarak tarafların kendi programlarını desteklemesiyle gerekli çoğunluğu sağlayabilir, demokratik sürecin işlemlerini hızlandırabilir. Ancak oy ticaretinin devreye girmesi ile elde edilen çoğunluğu, oy ticaretinin olmadığı durumdaki çoğunluktan ayırmak gerekir. Oy ticareti ile elde edilen çoğunluk geçici ve karşılıklı çıkarıya dayanan bir çoğunluktur (Savaş, 1989). Bu durumda bireysel veya grupsal çıkarlar öne çıkmaktadır. Oy ticaretinin seçmen tercihlerini optimumdan uzaklaştırdığı ve siyasal ahlâkın bozulmasına, seçmen tercihlerinin kolektif karara yansıtılmasında etkisizliğe neden olduğu açıktır.

Oy ticaretinin yukarıdaki olumsuzluklarına karşın olumlu yönleri de vardır. Oy ticaretinin devreye girmesi, oylanacak konu hakkında tamamıyla farksız kalan seçmenlerin bile konuyla ilgili olan bireyler kadar kolektif kararı etkileyebilmesi sonucunu doğurur. Ancak, oy ticaretinin olduğu ve olmadığı durumun iki farklı sonuç doğurmasının şartı azınlıkta kalan seçmenlerin, çoğunluktakilere göre tercihlerinin daha yoğun olmasıdır (Buchanan ve Tullock, 1967; Tullock, 1959; Mueller, 1976). Oy ticaretinin olmadığı bir durumda seçmen tercihini açıklar ve basit çoğunluk kuralı ve iki alternatif söz konusu ise fazla oyu toplayan alternatif seçimi kazanır. Bu süreçte ciddi olarak eksik olan nokta, seçmenlerin tercihlerinin sadece yönünün alınıp, yoğunluklarının hesaba alınmamış olmasıdır (Tullock, 1959). Kolektif karar sürecinde seçmenler arasındaki pazarlıklar ortak faydalar yaratabilir. Seçmen pazarlığı, onaylamadığı ancak tercihini zayıf olduğu alternatifin oylanması sonucu katlanacağı marjinal maliyetin, oylamanın getirisinden büyük olması durumunda girer (Tullock 1959).

Mueller (1976), oy ticaretinin toplumca istenilir yani refah artırıcı olup olmamasını tercih yoğunluğuna bağlar. Mueller, görüşlerini oylanacak üç konu (x,y,z) ve üç alternatifin (A,B,C) varlığından hareket ederek aşağıdaki tablo yardımı ile açıklar:

**Tablo 1 : Toplumsal Refahı Yükselten Oy Ticareti**

Seçmenler	Oylanacak konular		
	x	Y	z
A	-2	-2	-3
B	5	-2	6
C	-2	5	-1
Potansiyel Fayda	1	1	2

Tablo 1’de her sütun oylamaya tabi olan konuların, bireylerin faydaları üzerinde yol açtığı değişmeyi gösterir. Önce, x ve y arasında basit çoğunluğa dayalı bir oylama süreci söz konusu olsun. Oylanacak konuların seçmenlerin faydası üzerindeki etkisi tabloda görüldüğü gibi olması durumunda her iki alternatif ayrı ayrı oylandığında her ikisi de çoğunluğu sağlayamaz ve seçimi kaybeder. Ancak, B ve C seçmenleri x ve

y'nin oylamayı ayrı ayrı kazanmalarından ortak fayda sağlayabilirler. B seçmeni, y alternatifine, C seçmeninin x alternatifi için oy verme şartı ile oy verir. Hem x hem de y alternatifleri ayrı ayrı yapılan oylamaları kazanır, böylece B ve C seçmenleri ortak fayda sağlamış olur (Oy ticaretinin sadece x ve y alternatifleri arasında olduğu varsayılmaktadır). Açıkça görülmektedir ki oy ticaretinin refah artırıcı olması tarafların tercih yoğunluğunun aynı olmamasını gerektirir. Oy ticareti ile azınlıkta kalanlar tercihlerini açıklayabilmektedirler. Sürecin sonunda, piyasa mekanizmasında özel mal ticaretinde olduğu gibi ortaya çıkan net potansiyel fayda pozitif bir sayıdır. Tablo 1'deki rakamlar bireyler arası fayda karşılaştırmasını ifade eden "kardinal unsurlar" olarak kabul edilirse x ve y önerilerinin kabulü toplumsal refahı arttıracaktır (Akalin, 1986).

**Tablo 2 : Toplumsal Refahı Düşüren Oy Ticareti**

Seçmenler	Oylanacak konular		
	X	Y	Z
A	-4	-4	-3
B	3	-4	6
C	-4	3	-1
Potansiyel Fayda	-5	-5	2

Seçmenlerin tercih yoğunluğu Tablo 2'deki gibi olduğunda yukarıda bahsedilen oy ticareti sürecinin tekrarlanması potansiyel faydaların negatif olmasına neden olur (Mueller, 1976). Görüldüğü gibi oy ticaretinin toplumsal faydayı düşürüp arttırmasını belirleyen kriter seçmenlerin tercih yoğunluğudur.

Oy ticareti iki şekilde gerçekleşir (Buchanan ve Tullock, 1967):

**a) Açık Oy Ticareti (Explicit Logrolling):** Açık bir şekilde, protokol halinde taraflar karşılıklı olarak politikalarını destekleyeceklerini beyan ederler. Böylece oy ticareti yasallaşmış olur.

**b) Gizli Oy Ticareti (Implicit Logrolling):** Taraflar arasında açık ve yasal olmayan gizli bir işbirliği söz konusudur. Gizli oy ticaretinin geçerli olduğu oylamalarda, taraflar birbirine üstü kapalı olarak destek verir

Oy ticaretinin iki özel durumu **hizmet kayırmacılığı (pork-barreling)** ve **oy satın almadır (vote buying)** (Aktan, 1992). Hizmet kayırmacılığı, oy maksimizasyonu peşinde olan politikacının, yeniden seçilebilme amacı ile kendi bölgesindeki seçmenlere, diğer bölgelere nispeten daha fazla kaynak tahsis etmesi şeklinde ortaya çıkar. Oy satın alma ise siyasi partilerin önerdiği alternatiflerin onaylanması için bazı milletvekillerine nakdi veya aynı menfaatler sunulması ya da seçilmiş bir milletvekilinin, seçim sonrası başka bir partiye geçmesi şeklinde ortaya

çıkabilir. Bu iki özel durum kolektif karar alma sürecinde bireysel tercihlerden kolektif tercihe geçiş mekanizmasının etkin çalışmasını engeller.

Basit çoğunluk kuralının işleyişinde de değinildiği gibi, çoğunluk kuralının uygulanması halinde, seçmen tercihleri her zaman aynı yoğunlukta olmadığından çoğunluğu sağlayanların faydalarının toplamı, azınlıkta kalan bireylerin tercihleri daha yoğun ise, azınlıkta kalanların maliyetlerinden daha az olabilir. Oy ticareti, yukarıda belirtilen süreçler sonunda bu durumu düzelterek toplumsal net faydayı arttırabilmektedir. Diğer yandan oy ticareti karşılıklı olarak politikaların desteklenmesi esasıyla demokrasinin işleyişinde karar almayı kolaylaştırabilir, karşıt görüşlü siyasal partilerin koalisyon oluşturmasıyla siyasal kutuplaşmalar yumuşayabilir. Azınlıkta kalan bireyler tercihlerinin yoğunluğunu açıklama şansına kavuşurlar.

Bu gibi olumlu yanlarının yanında oy ticareti bireysel tercihlerin kolektif tercihe yansıtılmasında önemli olumsuzluklar taşır. Oy ticareti yardımıyla oluşan çoğunluk gerçek bir çoğunluk değildir. Burada gerekli sayıyı sağlayan çoğunluk bireylerin tercihlerini taşıyan bir çoğunluk değil, taraflar arasında karşılıklı çıkara dayanan bir çoğunluktur. Bu yönüyle de oy ticareti, siyasal ahlâkın bozulmasına, seçmen tercihlerinin yansıtılmasında etkinsizliğe neden olur.

### III. Çıkar Ve Baskı Grupları

Ekonomik ve siyasal süreçte kararlar piyasa ve kolektif karar alma mekanizması ile alınırken bu süreçlerdeki temel aktörler kamu kesiminde yer alan politikacı ve bürokratlar ile piyasa mekanizmasında yer alan üretici ve tüketicilerdir. Bu çalışmanın amacı itibarıyla, kolektif karar sürecindeki aktörler göz önüne alınırsa ve kamu tercihi teorisinin **maximand** yaklaşımından hareket edilirse bu aktörler ;

- a) Fayda maksimizasyonu peşinde olan **seçmenler**.
- b) Oy maksimizasyonu peşinde olan **siyasi partiler**.
- c) Bütçe ve etkinlik alanı maksimizasyonu peşinde olan **bürokratlar**.
- d) Rant maksimizasyonu peşinde olan **baskı ve çıkar grupları**.

olarak karşımıza çıkar. Bu gruplar birbirine sık sıkıya bağlıdır, çünkü çıkarları ortaktır (Oktar, 1996). Çalışmanın bu bölümünde baskı ve çıkar grupları ve bu grupların kolektif karar alma mekanizmasını nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır.

#### III.I. Çıkar Grubu –Baskı Grubu Ayrımı

Çıkar grubu “**aynı çıkara sahip, bir araya gelmiş insanların oluşturduğu birlik**” olarak tanımlanabilir (Dillon ve ark., 1962). Çıkar grupları, siyasal partilerden ortak çıkarının kapsamının dar olması nedeniyle ayrılır. Çıkar grubunun faaliyeti kendi grup üyelerinin çıkarını gözetmekle sınırlıdır. Baskı grubu ise “**grubun ortak amacına ve yararına uygun kamusal aktiviteyi ele geçirmek için farklı siyasi taktikler kullanan çıkar grubudur**” (Dillon ve ark., 1962).

LaPalombara, yukarıdaki yaklaşımdan farklı olarak çıkar grubu-baskı grubu ayrımını yapmamış, bu tür oluşumlara “politik çıkar grubu” adını vermiştir. Buna göre politik çıkar grubu, “iki veya daha fazla bireyin oluşturduğu kamusal politikayı veya

kaynakların dağılımını etkilemek için var olduğunu açıkça gösteren, resmi olarak hükümet sisteminin içinde yer almayan topluluklardır (LaPalombara, 1974).

Yücekök (1987), çıkar grubunu “Her atomize olmuş karmaşık toplumda, yani statü düzeyinden endüstri çağına ulaşmakla sınıf düzeyine geçmiş her toplumda faaliyet gösteren, belirli talepleri olan örgütlü ya da örgütsüz bir topluluk” olarak tanımlayıp çıkar grubu – baskı grubu arasındaki ayrımı yaparken baskı grubunun kanun koyucu ve diğer iktidar merkezlerini kendi çıkarlarına hizmet etmeleri amacıyla örgütlenmeleri ve harekete geçmelerinden hareket etmiş ve Dillon’un (1962) yaklaşımını benimsemiştir.

Seçmenlerin ilgisizliği ve bilgisizliği sorunu, kamuca sunulan politikaların sağladığı faydaların seçmenler arasında dengeli dağılmadığı durumlarda daha da belirginleşir. Bu durumda özel çıkar gruplarının sağladığı faydalar önem kazanır. Bu grupların üyeleri toplumun bütününün çıkarından öte grubun çıkarını gözeterek bilgi toplayarak rasyonel davranır (Mc Kenzie ve Tullock, 1985).

Çıkar ve baskı grupları, oylarıyla bir partiyi destekleyeceklerini önerir ve o partiden iltimas sağlamaya çalışır. Bu gruplar, bir partiyi destekleyebilir, parti kampanyaları için gönüllü birey temin edebilir ya da parti kampanyaları için gönüllü fon sağlayabilir. Karşılığında da siyasi partiden kota ya da belli bir sanayide koruma gibi iltimaslar bekler (Mueller ve Murrell, 1986). Özel çıkar gruplarına sağlanan bu tür çıkarlar, siyasi partilerin beklenen oylarını maksimize etme ve seçimler kazanma güdülerinden kaynaklanır.

Baskı ve çıkar gruplarının bir partiyi destekleyip desteklememesindeki kıstas, söz konusu partinin grubun çıkarlara uygun olarak hizmet edip etmediğidir. Hangi siyasi parti kendi gruplarının çıkarlarına daha çok hizmet edecekse grup, o partiye oy verir. Seçim sonrasında ise verdikleri oyun karşılığını almak için, baskı uygulayıcılar ve grubun çıkarına yönelik politikalar talep ederler (Savaş, 1989). Baskı ve çıkar grupları siyasi partilere kendi çıkarlarını korumaları için maddi yönden destek verirler. Bu durum da siyasi partilerin uygulayacakları politikaların bireysel tercihlere değil özel çıkar ve baskı gruplarının tercihlerine yönelik olması sonucunu doğurur. Bireysel tercihlerden öte, çıkar ve baskı gruplarının tercihlerine yönelik bir politika kolektif karar alma sürecinde önemli bir sorun teşkil eder.

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi kolektif karar alma sürecindeki seçmenlerin çoğu için politik gelişmeleri takip etmek, oy vereceği alternatif hakkında araştırma yapmak, bilgi toplamak oldukça maliyetlidir. Ancak, çıkar ve baskı grupları, normal seçmenden daha fazla politik sürece ilgi duyar. Çünkü politik kararları etkileme olasılığı daha yüksektir.

### **III.II.Rant Kollama**

Kamu tercihi teorisinin temel varsayımlarından biri olan **maximand ilkesi** kolektif karar sürecindeki her aktörün kendi çıkarını maksimize etmeye yönelik davranışta bulunacağını kabul eder. Kamu tercihi teorisi literatüründe çıkar ve baskı gruplarının **rant maksimizasyonu** peşinde koştuğu kabul edilir (Mueller ve Murrell, 1986; Tollison, 1982’den: Rowley, 1993b; Buchanan ve Tullock, 1967).



En genel anlamda rantı “kaynak sahibinin getirisinin fırsat maliyetini aşan kısmı olarak nitelendirmiştir. Ancak analizimiz açısından önemli olan bu çeşit bir rant değildir (Tollison (1982)’den Rowley, 1993b).

Tollison (1982) analizinde iki tür ranttan söz eder:

a) Fiyat mekanizmasının işleyişinden doğal olarak doğan yani arz ve talepteki kayma ile oluşan ve

b) Suni olarak, örneğin devlet eliyle doğan rant (Rowley, 1993b).

**Rant kollama teorisi**, suni olarak ortaya çıkan rantın kapılması amacıyla bireylerin nasıl rekabet ettiğini inceler (Tollison, 1982’den Rowley, 1993b). Rant kollama baskı ve çıkar gruplarının yukarıda bahsedilmiş olan devlet eliyle yaratılan suni rantı elde etmek için sahip oldukları kaynakları harcamalarını ifade eder.

### III.II.I. Rant Kollamanın Türleri

Devlet tarafından suni olarak yaratılan rantı elde etmeye yönelik davranış güdüsü taşıyan çıkar ve baskı gruplarının elde ettiği söz konusu iltimasların esas niteliği bir transfer niteliğinde olmalarıdır. Bu transferler altı değişik biçimde ortaya çıkabilir (Aktan, 1992):

**a) Monopol kollama:** Baskı ve çıkar gruplarının devlet tarafından imtiyaz hakkı verilen bir monopolü elde etmek için yaptıkları faaliyet ve harcamalarıdır.

**b) Tarife kollama:** Baskı ve çıkar gruplarının yurtiçi tarife uygulanması veya ithalatın yasaklanması için yapmış oldukları faaliyet ve harcamalarıdır.

**c) Lisans kollama:** İthalatta tahsisli kotalardan izin belgesi almak ve bu suretle rant elde etmek için baskı ve çıkar gruplarının yaptıkları faaliyet ve harcamalarıdır.

**d) Kota (kontenjan) kollama:** Baskı ve çıkar gruplarının global kota ve tahsisli kotaların artırılması girişimleri ve bu amaçla yapmış oldukları harcama ve faaliyetlerdir.

**e) Sosyal yardım (Altruizm ) kollama:** Baskı ve çıkar gruplarının devletten sosyal gayeli mali yardım elde etme faaliyetlerine sosyal yardım kollama veya altruizm kollama adı verilir.

**f) Teşvik (sübvansiyon) kollama :** Baskı ve çıkar gruplarının kısa vadeli ve düşük faizli kredi, destekleme alımları,istisna ve muafiyet şeklinde devletten iktisadi gayeli malı elde etmek için girişmiş oldukları faaliyetlerdir.

Yukarıda bahsedilmiş şekillerle devletin yarattığı suni rantı elde etmeye çalışan baskı ve çıkar grupları, bu amaçla siyasi kararları etkilemeye çalışır. Çıkar gruplarının siyasi kararları etkilemesinde üye sayısı ve örgütlenme biçimi belirleyicidir. Daha kolay örgütlenebilen ve üye sayısı daha az olan çıkar ve baskı gruplarının, örgütlenmeden yoksun ve kalabalık gruplara göre siyasi kararları daha fazla etkileyebildikleri ortadadır. Bu bağlamda, çıkar ve baskı grupları siyasi kararları etkileyebildiği ölçüde bireysel tercihlerden kolektif tercihlere dönüşüm süreci zarar görecektir.

#### IV. Bürokrasi

Kamusal politikaların arzı hakkındaki kararlar siyasi iktidar tarafından alınır, fakat bu politikalar **bürokratlar** tarafından etkilenir ve genellikle de şekillenir (Breton, 1974). Bürokrasi “devletin idareci kurumunda yer alan tüm memurlar” olarak nitelendirilebilir (Dillon ve ark., 1962). Savaş (1989), bürokrasiyi “siyasi iktidarın politikalarını uygulamaya koyan ve devletin günlük hizmetlerini gören memur ve benzeri görevlilerden oluşan idari yapının genel adı” olarak tanımlamıştır. Bürokrasi gelirini ürettiği mal ya da hizmetin satışından değil, siyasi iktidarın tahsis ettiği bütçeden alır ve bu aldığı bütçeyi topluma sunulacak mal veya hizmete dönüştürür.

Kamu tercihi teorisinin bürokratlara olan bakış açısı, kolektif karar alma sürecinde rol alan diğer aktörlere olduğu gibidir. Yani bürokratlar, diğer bireylerden farklı değildir. Bürokratların sıradan insanlar olarak kabul edilmesi, bu bireylerin toplumun yararından ziyade kendi yararlarını düşüneceklerini ve rasyonel davranacaklarını kabul etmektir. O zaman bürokratların davranış motifleri kendi bireysel faydalarını maksimize etme yönünde olacaktır. Bu faydalar şunlardır (Mc Kenzie ve Tullock, 1985):

- Ücret,
- Ofisin büyüklüğü anlamında çalışma koşulları,
- Büroda yer alan eşya ve malzemeler,
- İş güvenliği,
- Emeklilikten sağlanacak faydalar,
- Kamu itibarı,
- Şöhret,
- Yukarıdaki bireysel güdülerin dışında aynı zamanda yaptığı işte başarılı olma.

Bu nedenlerle, bürokratin temel amacı ait olduğu dairenin bütçesini maksimize etmektir (Niskanen, 1976'den Rowley, 1993c). Niskanen'e göre, bürokratlar bürolarının veya yönettikleri dairelerin büyüklüğünü maksimize etmeye çalışırlar. Bu nedenle de bürokratlar bürolarının arz ettiği kamusal mal ve hizmeti artırma yönünde eğilimlere sahiptirler. Bu eğilimin iki nedeni vardır (Şener, 1981):

- a) Yan gelirleri ve şöhreti artırma isteği,  
b) Kamusal mal ve hizmetlerin finansmanının bütçeden sağlanması. Bu nedenle bürokratlar harcamaların yapılması sırasında sorumsuz davranabilmektedir.

Bürokrat, temel amacı olan bütçe maksimizasyonunu sağlamak için siyasi iktidara baskı yapar, diğer bürolarla mücadele eder. Bürokratların bu şekilde davranış motiflerine sahip olmaları, büroların büyüklüğü üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bürokratlar, seçmenlerin talep ettikleri seviyenin altında veya üstünde kamusal mal arzına neden olmakta, böylece bireysel tercihlerin kolektif karara yansımaya süreci zarar görmektedir.

Siyasal partilerin oy maksimizasyonu, bürokratların ise bütçe maksimizasyonu peşinde koşmaları bu iki grubun davranış motiflerini belirli noktalarda kesiştirir. Ancak, siyasi iktidar aşağıdaki nedenlerle bürokrasinin büyüme eğilimi üzerine yeterli etkinliğe sahip değildir (Savaş, 1989):

a) Piyasa mekanizmasında firmaların etkinliğinin tespiti için belirli göstergeler vardır. Ancak kolektif ihtiyaçları karşılama yönünden bürokrasinin yeterli olup olmadığı ya da etkin çalışıp çalışmadığını belirleyen somut bir kriter yoktur. Bu durumda da, daha geniş bir bütçe personel sayısının genişliği yönünde bir istemi olan bürokrat kendini savunmuş olur.

b) Siyasal iktidara ve kamuoyuna büro ile ilgili sunulan bilgiler yine büro tarafından hazırlanır. Siyasal iktidar, genişleme taleplerini destekleyen bu verilerin abartıldığını bilir, ancak ilk maddede belirtildiği gibi siyasi iktidarın elinde bu bilgilerdeki abartıyı belirleyecek kriter yoktur.

c) Piyasa mekanizmasında, yüksek maliyetli, etkin olmayan firmaların faaliyete son verme ilkesi bürokrasi için geçerli değildir. Bu durumda büro tasfiye edilemediği gibi büroya destekleme amaçlı daha büyük bütçe ve ödenek imkanları sağlanır.

d) Bürokratlar, verdikleri hizmetin yürütülmesinde karşılaşılan “uzun süre ve maliyet” gibi faktörlerin arkasında **imkansızlıklar** bahanesi ile durur. Buna paralel olarak vatandaşlar da bürodaki söz konusu süreci aynı nedene bağlar. Büronun hizmetlerinden yararlanan çıkar ve baskı grupları da siyasi iktidara büronun genişlemesi, imkansızlıkların aşılması için baskıda bulunurlar .

e) Siyasi iktidar bürokrasiyi iki nedenle denetimi altına almak istemez : Birincisi, siyasi iktidarın denetimle görevlendireceği komiteler veya organlarda yer alan bireyler yine ilgili dairenin hizmetlerinden yararlananlar olacaktır. Diğer bir neden ise, bürokrasinin siyasi iktidarın politikalarını uygulamaya koyan bir araç olmasıdır. Bu aracın genişlemesi, aracın kullanım gücünün ve siyasi iktidarın oy potansiyelinin arması anlamına gelir.

Kolektif karar alma sürecinde rol alan aktörlerin fayda maksimizasyonu peşinde koşmaları bürokrasinin büyüme eğilimi üzerinde etkili olmaktadır. Siyasi iktidar oy maksimizasyonunu sağlayacak şekilde, seçmenlere yönelik kamusal mal ve hizmet sunar ve bu amaçla da bürokratları etkiler. Bürokratlar, bütçe maksimizasyonuna yönelik olarak siyasal iktidara baskıda bulunur. Çıkar ve baskı grupları, rant maksimizasyonu amacıyla siyasal iktidarın kararlarını etkilemeye çalışır. Bürokratin, bütçe maksimizasyonuna yönelik davranış motifine sahip olması bürokrasinin yüksek maliyetle çalışmasına ve vereceği hizmet miktarının artmasına neden olur. Böylece **bürokrasinin büyümesi** denilen kavram ortaya çıkmış olur.

#### IV.I. Niskanen'in Yaklaşımı

Bürokratların davranışını iktisadi yönden ele alan Niskanen (1975 aktaran: Rowley, 1993), bürokratların fayda maksimizasyonu peşinde koştuğunu ortaya koymuştur.

Niskanen büro yöneticisinin fayda fonksiyonunu :

$$U = \alpha_1 Y^{\beta_1} P^{\gamma_1} \quad (1)$$

olarak ifade etmiştir. Bu fonksiyonda U, bürokratin faydasını, Y, bürokratin konumundan sağladığı gelirin bugünkü değerini, P, bürokratin yine konumundan sağladığı ücret dışı geliri (boş zaman, konumundan sağladığı sosyal ve fiziksel rahatlık)  $\beta$ , bürokratin, büronun ihtiyari bütçesini, kişisel bütçesi olarak tahsis etme derecesini,  $\gamma$ , bürokratin ödül yapısının derecesini,  $\alpha$  ise sabit esneklik katsayısını ifade eder.

Bu formülasyonda, bürokrat, büronun bütçesi, geliri ve çıktısı üzerinde doğrudan bir tercihe sahip değildir. Ayrıca her bürokrat için bu parametreler değişebilir. Niskanen, bu noktada “ortak ödül sistemi”ni ortaya koymuştur. Niskanen (1975)’e göre bürokratça değerlendirilen koşullar ve büronun performansı arasındaki ilişkiler kurumun ödül sisteminde belirlenir. Kurumun ödül sisteminin de” Devlet Temyiz Kurulu” gibi bir kuruluş (government review group) tarafından belirlendiğini öne süren Niskanen, söz konusu ödül yapısının herhangi bir pozisyondaki tüm potansiyel adaylar için ortak olduğunu, sadece farklı pozisyonlar için değiştiğini kabul etmiştir.

Niskanen (1975), ödül yapısını aşağıdaki ilişkilerle tanımlar :

$$Y = \alpha_2 Q^{\beta_2} (B-C)^{\gamma_2} \quad (2)$$

$$P = \alpha_3 Q^{\beta_3} (B-C)^{\gamma_3} \quad (3)$$

Bu ilişkilerde Y, bürokratin konumundan sağladığı gelirin bugünkü değerini, P, bürokratin konumundan sağladığı ücret dışı geliri, Q, büronun faaliyet düzeyini, B, devlet temyiz kurulunca onaylanan maksimum bütçeyi, C, büronun faaliyet düzeyine

(Q) ulaşabilmesi için gerekli minimum miktarı, (B-C) ise büronun ihtiyari bütçesini ifade eder. Büronun ihtiyari bütçesi, toplam bütçe ve beklenen faaliyet düzeyini elde edebilmesi için gereken minimum maliyet arasındaki farktır.

Niskanen, yukarıda yer alan 1, 2 ve 3 numaralı eşitliklerin genel yapısını her tipteki ekonomik organizasyonun yönetsel davranışlarını analiz etmede kullanabileceğini öne sürmüştü ve ortak ödül yapısına önemli bir işlev yüklemiştir. Bürokratlar ve piyasa mekanizmasında yer alan yöneticilere yönelik ödül yapıları farklıdır. Piyasa mekanizmasında yer alan yöneticilerde  $\gamma_2$  parametresi nispi olarak daha yüksektir. Bürokratin mükafat yapısı ise nispi olarak daha düşük bir  $\gamma_2$  ile ifade edilir. Bürokrat, yüksek bir ödeme alacak konumda olmadığı sürece, bürokrat ihtiyari bütçesini kişisel bütçesi olarak tahsis edemez. Bu durumda  $\beta_2$ ,  $\beta_3$  ve  $\gamma_3$  parametreleri bürokratik süreçte nispi olarak daha yüksek olur.

Fayda fonksiyonundaki gelir, ücret dışı gelirle ikame edilirse ve fayda fonksiyonu büronun çıktısı ve ihtiyari bütçesi cinsinden ifade edilirse, fayda fonksiyonu:

$$\alpha = \alpha_1 \alpha_2^{\beta_1} \alpha_3^{\gamma_1}$$

$$\beta = \beta_1 \beta_2 + \gamma_1 \beta_3$$

$$\gamma = \beta_1 \gamma_2 + \gamma_1 \gamma_3$$

iken

$$U = \alpha Q^\beta (B-C)^\gamma \quad (4)$$

olarak elde edilir. Niskanen'in modelinde büro için siyasal iktidarca onaylanan bir bütçe oluşturulur. Büronun faaliyet düzeyi Q, genişledikçe, siyasal iktidar daha büyük bir bütçeyi onaylar. Ancak, faaliyet genişledikçe siyasal iktidar bütçeyi genişletmekte daha çekimser davranır (Sönmez, 1985).

Bütçe fonksiyonu şu şekildedir:

$$B = aQ - bQ^2 \quad (5)$$

Burada a ve b sabit katsayılarıdır. Bu fonksiyonun faaliyet düzeyine göre türevi alınıp sıfıra eşitlenirse :

$$a - 2bQ = 0 \quad Q_{\max.} = a/2b$$

olarak elde edilir.

Bu fonksiyonun negatif eğimli olması büronun faaliyet düzeyi Q, genişledikçe, siyasi iktidarın daha büyük bir bütçeyi onaylayacağını, ancak faaliyet düzeyi genişledikçe siyasi iktidarın büronun bütçesini genişletmekte daha çekimser davranacağını gösterir.

Niskanen'in modelinde büronun faaliyetlerini sürdürebilmesi için satın almak zorunda olduğu üretim faktörlerini ifade eden toplam maliyet fonksiyonu üzerinde durulmuştur. Toplam maliyet fonksiyonu, büronun veri bir üretim hacmine ulaşabilmesi için üretim faktörlerine yaptığı minimum ödemeleri ifade eder (Sönmez, 1985). Toplam maliyet fonksiyonu şu ilişkiyle ifade edilir:

$$C = cQ + dQ^2 \quad (6)$$

Q, faaliyet seviyesini, c ve d ise bütçe fonksiyonundaki a ve b gibi sabit katsayıları gösterir.

Büronun ihtiyari bütçesi, (B-C) aynı zamanda büronun faaliyet düzeyinin bir fonksiyonudur:

$$(B-C) = (a-c)Q - (b+d)Q^2 \quad (7)$$

7. eşitlikteki ihtiyari bütçe fonksiyonu 4. eşitlikle ikame edilirse, bürokrat için büronun faaliyet düzeyi cinsinden fayda fonksiyonu aşağıdaki şekilde ifade edilmiş olur:

$$U = \alpha Q^\beta [(a-c)Q - (b+d)Q^2]^\gamma \quad (8)$$

8 numaralı eşitliği maksimum kılan faaliyet düzeyi ,yani bürokratin faydasını maksimize eden Q , 8 . eşitliğin türevinin sıfıra eşitlenmesiyle bulunur:

$$Q = \left( \frac{\beta + \gamma}{\beta + 2\gamma} \right) \left( \frac{a - c}{b + d} \right) \quad (9)$$

9. eşitlikle ifade edilen faaliyet düzeyi bürokratin faydasını maksimize eder. Niskanen'e göre  $\beta = 0$  ise,yani büronun faaliyet düzeyi, bürokratin geliri veya maaş-dışı gelirine katkıda bulunmuyorsa aşağıdaki şekilde gerçekleşir:

$$Q = \frac{1}{2} \left( \frac{a - c}{b + d} \right) \quad (10)$$

10. eşitlik devlet açısından büronun optimal faaliyet seviyesidir. Ancak, maaş-dışı gelirlerin ve büro içindeki etkinsizliğin neden olduğu yüksek maliyetler söz konusudur. Bu durumun tam tersi söz konusu iken yani  $\gamma = 0$  iken (büronun ihtiyari bütçeyi gelir veya maaş-dışı gelir olarak kabul etmediği durumda ) ise faaliyet düzeyi:

$$Q = \left( \frac{a - c}{b + d} \right) \quad (11)$$

Bu faaliyet düzeyi mümkün olan minimum maliyetle üretilmektedir, optimal faaliyet düzeyinin iki katıdır.

9. eşitlik önemli noktaları vurgular; büronun faaliyet düzeyi, faaliyet düzeyindeki marjinal değişimin bürokratin ödülü üzerindeki etkisinin artan, bürokratin ihtiyari bütçede uygun bulunan marjinal payının azalan bir fonksiyonudur.

Genel faaliyet düzeyi fonksiyonu olan 9 numaralı ve bütçe fonksiyonunu ifade eden 5 numaralı eşitliklerin ikame edilmesi, arz-talep koşulları ve ödül fonksiyonunun parametrelerini içeren genel bütçe fonksiyonunu verir:

$$B = a \left( \frac{\beta + \gamma}{\beta + 2\gamma} \right) \left( \frac{a - c}{b + d} \right) - b \left( \frac{\beta + \gamma}{\beta + 2\gamma} \right)^2 \left( \frac{a - c}{b + d} \right)^2 \quad (12)$$

Genel bütçe fonksiyonu, büronun bütçesinin, faaliyet düzeyindeki marjinal değişimin (12. eşitliğin birinci kısmı) bürokratin gelir ve maaş-dışı gelirleri üzerindeki etkisinin artan, ihtiyari bütçenin uygun görülen marjinal kısmının (12. eşitliğin ikinci kısmı) ise azalan bir fonksiyonudur.

9 numaralı eşitlikteki genel faaliyet düzeyi fonksiyonu, 7 numaralı ihtiyari bütçe fonksiyonu ile ikame edilirse talep ve maliyet koşulları ile, ödül fonksiyonunun parametrelerini içeren ihtiyari bütçe fonksiyonu bulunur:

$$B - C = \left( \frac{\beta + \gamma}{\beta + 2\gamma} \right) \left[ 1 - \left( \frac{\beta + \gamma}{\beta + 2\gamma} \right) \right] \left[ \frac{(a - c)^2}{b + d} \right] \quad (13)$$

9 numaralı eşitlikte ifade edilen ihtiyari bütçe,  $\beta = 0$  olduğunda, yani büronun çıktısı, bürokratin gelirin veya ücret dışı gelirin katkısında bulunmadığında maksimum değerine ulaşır. Bu bağlamda ihtiyari bütçenin minimum potansiyel maliyete oranı:

$$\frac{B - C}{C} = \frac{(a - c)(b + d)}{2c(b + d) + d(a + c)} \quad (14)$$

olarak elde edilir.

Niskanen'in modelinin oraya koyduğu temel sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz; Bürokratin fayda fonksiyonunun içine ücret, ücret dışı gelir, prestij, ün gibi değişkenler girmektedir. Bürokratin amacı bu değişkenleri içeren toplam bütçe fonksiyonunu maksimize etmektir. Bu yönüyle bürokratlar büronun bütçesinin ve faaliyet alanının genişlemesini savunur. Çünkü bütçe genişledikçe, yukarıda belirtilmiş olan fayda fonksiyonunun değişkenleri üzerinde olumlu etkiler söz konusu olmaktadır.

## **V. Seçim Sistemlerinde Yer Alan Seçmen Tercihlerinin Yansıtılmasını Önleyici Etmenler**

Bu bölümde, kolektif karar alma mekanizmasında yer alan sorunlardan, seçim sistemiyle ilgili olanlar üzerinde durulacaktır.

Analizimize konu olan anlamıyla seçim sistemi, “seçmenlerin parti ve/veya aday tercihlerini oy verme yoluyla dile getirmeleri ve bu oyların dağıtılarak milletvekillerine aktarılmasıdır” (Nohlen, 1996).

Seçim sistemlerinde yer alan, bireysel tercihlerin kolektif tercihe dönüştürülmesini engelleyen unsurlar “oy hakkının sınırlandırılması” ve “baraj sistemi” olarak karşımıza çıkar.

### **V.I. Oy Hakkının Sınırlandırılması**

Seçmen tercihlerinin oy verme yoluyla kolektif tercihe yansıtılması sürecinde bazı sınırlamalar yoluyla toplumdaki belirli bireylerin oy hakkı, diğer bir deyişle tercihlerini açıklama hakları ellerinden alınabilmektedir. Bu kısıtlamaları, CottereT ve Emeri (1991) aşağıdaki şekilde sıralar:

- a) Belirli yaşın altındakilere oy kullanma hakkı verilmemesi.
- b) Kadınların oy kullanma haklarının elinden alınması.
- c) Okuma yazma bilmeyenlerin oy verme hakkına sahip olmaması.
- d) İşledikleri suçlar nedeniyle bazı bireylere oy verme hakkı verilmemesi.
- e) Milliyet itibariyle farklı bireylere oy verme hakkı verilmemesi.

Yukarıdaki durumlarda bireylerin tercihlerinin yansıtılması mekanizması önemli ölçüde zarar görmektedir. Sadece insan olmanın oy verme hakkına sahip olmayı gerektirmeyeceği açıktır. Bu yüzden de demokrasilerde oy verebilme hakkı bazı kriterlere bağlanmıştır. Ülkemizde, 1982 Anayasasının 67. Maddesi gereğince oy verme hakkı bazı kısıtlara bağlanmıştır:

- a) *18 yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.*
- b) *Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler, ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar.*

### **V.II. Baraj Sistemi**

Seçim sistemlerinde yer alan, çalışmamız açısından diğer önemli sorun ise *baraj sistemi*'dir Baraj sisteminin temelinde, seçimde yer alan partilerin, mecliste sandalye sahibi olabilmesi için belli sayıda oy oranına veya belli sayıda aday çıkartabilme zorunluluğu yatmaktadır (Nohlen, 1996). Baraj sistemi ülke çapında uygulanacağı gibi seçim bölgesi itibariyle de uygulanabilir.

Baraj sistemi uygulandığında, yeterli oyu alamamış, barajı geçememiş siyasal partiler, meclisteki milletvekilliği dağılımında göz önüne alınmaz. Böylece mecliste temsil edilen görüşler toplumun tümünün tercihlerini yansıtmaz.



Ülkemizde uygulanan seçim sisteminde “ülke barajı % 10, çevre barajı 6 ve 5 milletvekili çıkararak seçim bölgelerinde % 20, 4 milletvekili çıkararak seçim bölgelerinde % 25, 3 milletvekili çıkararak seçim bölgelerinde %33,3, 2 milletvekili çıkararak seçim çevrelerinde ise % 50’dir” (Türk, 1996).

### **Sonuç ve Genel Değerlendirme**

Pozitif kamu tercihi teorisi bürokrasinin yapısı ve işleyişi, seçmenlerin ilgisizliği ve bilgisizliği, oy ticareti, baskı ve çıkar grupları gibi kolektif karar alma mekanizmasında var olan konuları inceler. Kolektif karar sürecindeki temel aktörler :

- a) Fayda maksimizasyonu peşinde olan seçmenler,
- b) Oy maksimizasyonu peşinde olan siyasi partiler,
- c) Bütçe ve etkinlik alanı maksimizasyonu peşinde olan bürokratlar,
- d) Rant maksimizasyonu peşinde olan baskı ve çıkar grupları

olarak görmekte ve kolektif karar alma sürecindeki sorunların temelinde her aktörün, kamu tercihi teorisinin öngördüğü “maximand” ilkesinden hareketle kendi çıkarını gözetmesi güdüsünün yattığını kabul etmektedir.

Seçmenlerin ilgisizliğinin ve bilgisizliğinin ardında, fayda maksimizasyonu peşinde olan seçmenin rasyonel bir seçim yapmak için gerekli maliyete katlanmaması yatar. Günümüzde seçmenlerin oldukça az bir kısmı alınacak kararlarla ilgili yakından ilgilenip bilgi toplayacaktır.

Çünkü seçim sonucunu etkileme olasılığı çok düşük olan seçmen bunun farkındadır, ancak oy kullanmamayı caydırıcı parasal cezalar ve sosyal sorumluluk güdüsü bireyi oy vermeye yönlendirmektedir. Ancak temel sorun bireyin oy verip vermemesi değil, oy kullanan seçmenlerin çok büyük bir kısmının eksik bilgi ile tercih yapan, iletişim araçları, siyasi partilerin propagandaları, baskı ve çıkar gruplarının yönlendirmesi ile yönlendirilen ve kolektif karar sürecinden ilgisiz seçmenler olmasıdır. Bu güdünün temelinde yine seçmenin fayda maksimizasyonu peşinde koşması yatmaktadır.

Siyasal partiler arası karşılıklı politika desteklenmesi esasına dayanan oy ticareti, azınlıkta kalan bireylerin tercih yoğunluğunu açıklayabilme şanslarına sahip olmaları, kolektif karar almayı kolaylaştırması gibi olumlu yanlarının yanında, oy ticareti yoluyla oluşan çoğunluğun gerçek bir çoğunluk değil, karşılıklı çıkarı dayanan bir çoğunluk olması, siyasi ahlakın bozulması gibi yönleriyle de büyük olumsuzluk taşımaktadır. Ülkemizde muhalefet partileri ve iktidar partileri arasında farklı konularda oy ticareti yapılmaktadır. Bir parti, benimsemese bile, daha sonra kendi çıkarına hizmet eden bir başka oylama konusu için destek şartıyla karşı parti yönünde oy kullanmaktadır. Bu durum siyasi ahlâkla bağdaşmamakta, seçmenlerin oy verdikleri partiye olan güvenlerini de azaltmaktadır.

Rant maksimizasyonu amacıyla, baskı ve çıkar grupları siyasi kararları etkilemeye çalışmaktadır. Baskı ve çıkar grupları siyasi kararları etkileyebildiği sürece bireysel tercihlerden kolektif tercihe dönüşüm süreci olumsuz etkilenmektedir. Baskı gruplarının siyasi kararları etkileyebilme gücü, organize olmalarıyla ilişkili

olmaktadır. Türkiye’ de işveren sendikaları, işçi sendikalarına göre siyasal kararları daha çok etkileyebilme gücüne sahiptir. Zira, işveren sendikalarının, işçi sendikalarına göre daha iyi organize olmaları, siyasal iktidara yakınlıkları, siyasal kararları daha fazla etkileyebilmeleri sonucunu doğurmaktadır.

Kamu tercihi teorisyenlerinin bürokratlara bakış açısı kolektif karar alma mekanizmasında rol alan diğer aktörlere olduğu gibidir. Bürokratlar bütçe ve etkinlik alanı maksimizasyonu peşinde koşmaktadır. Bürokratların davranış motiflerinin bu şekilde olması, seçmenlerin talep ettikleri seviyenin altında veya üstünde kamusal mal arzına neden olur ve böylece bireysel tercihlerin kolektif tercihe yansıma süreci zarar görmektedir. Türkiye’ de bürokratlar, kamu tercihi teorisinin öngörülerine paralel olarak bütçe ve etkinlik alanı maksimizasyonu peşinde koşmakta ve bu amaçla da müsrif davranmakta, gerek büro içi gerekse büro dışı kaynak kullanımlarında gerekenden fazla harcama yapmaktadırlar. Bütün bunların sonucu ise büronun bütçesinde dolayısıyla kamu sektörünün tümünde harcamaların artması olmaktadır. Niskanen’in de belirttiği gibi bürokratlar büronun bütçesinin ve faaliyet alanının genişlemesini savunmakta, zira bunlar arttıkça bürokratin fayda fonksiyonunun değişkenleri olumlu yönde etkilenmektedir.

Kolektif karar alma sürecindeki diğer bir önemli sorun ise seçmen tercihlerinin yansıtılmasını önleyici etmenler olan oy hakkının sınırlandırılması ve baraj sistemidir. Yaş, milliyet, eğitim seviyesi, cinsiyet, geçmişte işlenen suçlar gibi bazı kriterlere dayanılarak bireyin oy kullanma hakkının elinden alınması, diğer yandan baraj sisteminin uygulanması bu süreçte önemli sorunlar teşkil ederler. Anayasa’nın 67. Maddesi, seçmen yaşı için 18 yaşını öngörmüştür. Bu yaş makul görülmemekte fakat yine aynı maddede silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler ve ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin oy kullanamayacağı vurgulanmaktadır. Açık ki, karar alma sürecinde bu bireylerin tercihlerinin yok sayılması demokrasi anlayışıyla bağdaşmamaktadır.

## **Kaynaklar**

- Akalın, Güneri (1986), Kamu Ekonomisi, Ankara, SBF Yayınları.  
Aktan, Coşkun Can (1994), *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*, Ankara, Takav Matbaası.  
Aktan, Coşkun Can (1992), *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi:1980-1990 Türkiye Deneyimi*, İstanbul. Afa Yayıncılık A.Ş.  
Breton, Albert (1974), *The Economic Theory of Representative Government*, London, Macmillan Press Ltd.  
Buchanan, James and Gordon Tullock (1967), *The Calculus of Consent*, Michigan : Ann Arbor Paperbacks, The University of Michigan Press.  
Cotteret, J.M., C.Emeri (1991), *Seçim Sistemleri*, İstanbul, İletişim Yayınları  
Dennis Mueller and Peter Murrell (1986) "Interest groups and the size of government" *Public Choice*, Derl. : Charles K. Rowley (England: Edvard Elgar Publishing),ss. 344-364

- Dillon, Conley H. (1962), *Introduction to Political Science*, U.S.A.:Van Nostrand Political Science Series.
- Downs, Anthony (1957), *An Economic Theory of Democracy*, NewYork: Harper and Row.
- Downs, Anthony (1961), " In defense of majority voting", *The Journal of Political Economy*, April 1961, number 69,ss.192-199
- Gunning, Patrick J.J. (1998), *Understanding Democracy: An Introduction to Public Choice*, Taiwan: Nomad press.
- James B. Kau and Paul H. Rubin (1979), "Self interest ideology and logrolling in congressional voting", *Journal of Law and Economics*, Derl. : Charles K. Rowley (England: Edvard Elgar Publishing), ss. 218-237
- La Palombara, Joseph (1974), *Politics Within Nations*, New Jersey: Prentice Hall Int.
- Mc Kenzie, Richard B. Gordon Tullock (1986), *Modern Political Economy*, Mc Graw Hill Co.
- Mueller, Dennis C. (1976), "Public choice : A survey" , *The Journal of Economic Literature*, Vol: 14, No:2, ss.395-433
- Nohlen, Dieter (1996), *Türkiye'de ve Avrupa'da Seçim Sistemleri*, İstanbul, Çözüm Publication.
- Oktar, Suat (1996), "Seçim Ekonomisi ya da Ekonominin Politizasyonu" *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Mart 1996,sayı 3, ss.5-13
- Robert D. Tollison (1982), "Rent Seeking : A survey" *Kyklos*, Derl. : Charles K. Rowley (England: Edvard Elgar Publishing) ss. 68-94
- Rowley, Charles K. (Derl.) (1993), *Public Choice Theory, Volume I,II&III* , England : Edvard Elgar Publishing Limited.
- Savaş, Vural (1989), *Anayasal İktisat*, İstanbul, Avcıol Basım Yayın.
- Şener, Orhan (1981), *Siyasal Karar Almanın Ekonomik Yorumu*, Ankara: Kalite Matbaası.
- Tullock, Gordon (1959), "Problems of majority voting", *The Journal of Political Economy*, December,67, ss.571-579
- Türk, H.S (1996), "Demokratik Rejimlerde Seçim Kanunları Ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Kanunu Önerisi" *Türkiye ve Avrupa'da Seçim Sistemleri*, ss. 7-18
- William A. Niskanen (1975), "Bureaucrats and politicians", *Journal of Law and Economics*, Derl. : Charles K. Rowley (England: Edvard Elgar Publishing), ss. 617-643
- William H. Riker and C. Ordershook (1968), " A theory of calculus of Voting" *American Political Science Review*, Derl. : Charles K. Rowley (England: Edvard Elgar Publishing), ss. 240-258
- Yoram Barzel and Eugene Silberberg (1973), "Is the act of voting rational ?", *Public Choice*, Derl. : Charles K. Rowley (England: Edvard Elgar Publishing), ss.258-274
- Yücekök, Ahmet (1987) *Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)*, Ankara : Ankara Üniversitesi SBF Basımevi